Adam Ford

En revolution på reträtt

Publicerad i *The Commune*, 28 juni 2010

Recension av Simon Piranis arbete Den ryska revolutionen på reträtt 1920–24.

> ”Jag kan inte vara den sortens idealist som tror på den nye Gud som de kallar Staten och buga för en byråkrati som är så långt från det arbetande folket och invänta kommunismen från folk som ”vänder på papper” som om de vore Gud Fader själv…”
>
> Utdrag ur brev från en bolsjevik som lämnat partiet.

Inom vad som vanligen betecknas som ”vänstern” är svaret på frågan ”När urartade den ryska revolutionen?” den verkliga prövostenen. Varje organisation verkar ha sitt eget Enda Riktiga Svar och att komma med fel svar på fel möte kan leda till det slags hån som de sant religiösa brukar reservera åt dem vars tro skiljer aldrig så lite från den egna. Ledtråd: alla slitna skämt hämtade ur *Life of Brian*.

För utomstående – dessa halvt-mytiska ”normala” människor som går till arbetet, betalar sina räkningar och aldrig bekymrar sig om sådana saker – verkar detta absurt och i viss mening är det förstås också det. Vi skriver ju ändå nu 2010, ett sekel efter stormningen av Vinterpalatset, något som ägde rum i ett i huvudsak feodalt land. I Storbritannien lever vi i en så avancerad kapitalistisk ekonomi att den blivit post-industriell och där många skitjobb utlokaliserats till länder där det görs mycket billigare. Och med momentan internationell kommunikation som letar ”just-in-time”-produktion verkar det långt mer rimligt att tala om ett globalt proletariat. Varför då allt detta fokus på Ryssland?

Jo, *just för* att många teoretiska perspektiv skapades som en reaktion på händelserna i Ryssland och senare Sovjetunionen, Maos Kina, Kuba och Östblocket. I stort uppstod trotskismen 1923 då Trotskij blev den inofficielle ledaren för Vänsteroppositionen mot Stalin och ”trojkan”. Därefter skulle stalinismen bli lika med uppfattningen att socialismen gick att upprätta i ett enda ekonomiskt efterblivet land, oavsett om revolutioner skulle utbryta någon annanstans. Mot denna bakgrund motiverade socialistiska partier i Storbritannien och runt om i världen sin egen organisatoriska struktur och revolutionära politik utifrån vad som skedde i Moskva.

Men det finns ytterligare ett argument, som går emot såväl Trotskij, Stalin, Lenin och alla andra bolsjevikledare. Det kommer garanterat att reta upp alla som placerar någon av de ovannämnda på piedestal och låter som följer: den ryska revolutionen urartade när bolsjevikerna tog ifrån arbetarna makten. Det är den uppfattning Simon Pirani står för.

Med författarens egna ord: ”Denna bok hävdar att arbetarklassen blev politiskt exproprierad av bolsjevikpartiet i och med att demokratiska organ som sovjeter och fabrikskommittéer berövades makten att fatta beslut; den granskar hur den nya härskande klassen i Sovjet började ta form.” Pirani har i mycket stor utsträckning använt sig av den ryska regimens arkiv – bl a rapporter av tjekan (hemliga polisen) – och ställt samman en 300 sidor lång studie av en avgörande period i den ryska revolutionen, mellan avslutningen av inbördeskriget mot de ”Vita” av europeiska länder stödda tsarvänliga styrkorna och Josef Stalins slutliga erövring av makten efter Lenins död. Han visar hur arbetarna på fabrikerna i Moskva försvarade sina intressen, stundtals genom att samarbeta med och stundtals genom att bekämpa bolsjevik-regeringen.

Att Pirani valt just de åren som fokus för sin studie är intressant. Han medger att de tiderna oundvikligt skulle bli svåra för det arbetande folket under inbördeskriget och ett belägrat Ryssland. ” Under dessa förhållanden av desperat nöd kunde arbetet faktiskt *bara* vara alienerat, och det ledde till samhällsförhållanden som bara kunde vara exploaterande.” Men så följde de tre åren och två månaderna mellan det slutliga nederlaget för Baron Wrangels Vita och Lenins död. Pirani visar att det var tider då arbetarkontrollen över ekonomin inte stärktes – tvärtom försvagades den efter införandet av den Nya Ekonomiska Politiken (NEP) och det ”samhällskontrakt” som gick ut på att öka produktiviteten.

1920 var den ”Röda terrorn” i full sving – med massarresteringar av avrättningar av dem som betraktades som revolutionens fiender. Det handlade om Vita agenter men också om soldater som deserterat och strejkande arbetare på Putilovfabriken av vilka tvåhundra dödades av statliga säkerhetsagenter.

Det verkar rimligt att arbetarklassen efter att ha genomfört revolutionen och exproprierat bourgeoisien skulle vilja använda våld mot kontrarevolutionära element. Sådana idéer låg helt i linje med marxistiskt tal om ”proletariatets diktatur”. Men det stor också klart att tjekan opererade utanför arbetarklassens kontroll och ofta sattes in mot arbetare som kämpade för större ransoner. Marx hade ju framhållit Pariskommunen 1871 som det bästa exemplet på hur proletariatets diktatur skulle te sig men varken tjekisterna eller deras chefer hade ju ”utsetts i allmänna val” eller var ”redovisningsskyldiga” inför arbetarna eller ”möjliga att omedelbart avsättas”. Redan nu var en partibyråkrati på väg att uppstå utan någon redovisningsskyldighet gentemot det folk man gjorde anspråk på att företräda och denna byråkrati hade försett sig med sin egen brutala hemliga polis.

Pirani skriver att ”I bolsjevikernas praxis återstod inga spår av de idéer, som diskuterades flitigt 1917–18, att undertryckandet av revolutionens fiender, och andra delar av politiken, var en fråga som skulle avgöras av massorna av revolutionens deltagare. Den godtyckliga maktutövning som partiorgan och tjeka stått för, som under inbördeskriget rättfärdigats av militära skäl, fortsatte under 1920.”

I sin recension av *The Russian Revolution in Retreat* skriver trotskisterna i gruppen *Permanent Revolution* att tjekan var ett nödvändigt försvar mot ”mot motståndare till Sovjetmakten bland aristokratin, bourgeoisien och officerskåren samt de anti-sovjetiska partierna” även om man också medger att ”repressionen också riktades mot pro-sovjetiska partier, vänstern inom socialistrevolutionärerna och anarkister som stött kuppförsöket i juli”.

Men varför skulle arbetarna stödja ett kuppförsök mot vad som utgav sig för att vara deras egen regering? Kanske för att de försökte skydda sina egna intressen! För bolsjevikledningen och tjekan gjorde de det för att de var ”omedvetna” eller rent av ”banditer”. Arbetarna visste med andra ord inte vad som var bäst för dem och Pirani säger att ”den praktiska konsekvensen av detta var att politiska beslut måste koncentreras till partiet”. Denna distinktion mellan arbetarklassen sådan den såg ut (och som inte gick att lita på) och ”proletariatet” (organiserat i

ett avantgardeparti som visste bäst) har gått i arv till alla trotskistiska och leninistiska grupper sedan dess och fungerat som rättfärdigande av partiets tänkta diktatur över arbetarklassen.

Bolsjevikpartiets kongress 1921 blev den andra vändpunkten. Fraktioner som varit för större arbetarkontroll över produktionen förbjöds och förslag antogs om att förbättra produktionen. Men kongressen kom också att påverkas av den kanske mest beryktade konfrontationen mellan Lenins regering och kämpande arbetare på flottbasen i Kronstadt. Sextiotusen soldater ur Röda armén sändes iväg för att bekämpa femtontusen matroser, soldater och civila som krävde nyval till sovjeterna, yttrande- och pressfrihet för arbetare, bönder, anarkister och andra vänsterkritiker av bolsjevikerna samt frigivning av politiska fångar och en rad andra krav. I många avseenden var krossandet av Kronstadt dödsstöten för idén om att arbetarråden skulle få bestämma över centrum och den åtföljdes raskt av en viktig förändring av bolsjevikernas strategi – den Nya Ekonomiska Politiken.

Pirani kan förvisso kritiseras för att inte skildra NEP tillräckligt detaljerat. I korthet handlade det om att låta småföretag och butiker fungera på privat basis samtidigt som staten bibehöll kontrollen över banker och storföretag. Vissa utländska – dvs kapitalistiska – investeringar skulle snart också tillåtas för att kunna skynda på industrialiseringen av ekonomin.

Men för Pirani förefaller det som att effekterna av NEP – på bolsjevikpartiets struktur och arbetarnas grepp över kontrollen – betydde mer än detaljerna. Han beskriver hur det ledde till ”en ny partielit” när arbetare och soldater ”blivit administratörer och administratörerna i sin tur blev bolsjeviker och kom att utgöra en majoritet i partiet”. Bilden framträder av ett alltmer byråkratiskt parti i ordets ursprungliga betydelse. Dvs att det var partikontoren som härskade, inte fabriksgolvet, matrosernas garnison eller över huvud taget alla de ställen där arbetare gick att återfinna. Under denna period blev partiet ”en administrativ maskin för att verkställa beslut som fattats på högsta nivå”. För det mesta godtog arbetarna detta i utbyte mot att förbättrad arbetsdisciplin, produktivitet och överlämnande av den politiska makten skulle ge högre levnadsstandard. Pirani skriver, ”Arbetarna gynnades av denna inriktning – framför allt genom att man började återfå, och även överträffa, den levnadsstandard som rått strax före första världskriget. Men *i gengäld* fick man lämna ifrån sig den politiska makten till partiet”.

Från och med nu har Piranis analys av revolutionens förfall mycket gemensamt med vad Trotskij själv skrev i *Den förrådda revolutionen*. Byråkraterna åtnjöt betydande materiella privilegier, vilket var av oerhört stor betydelse i ett annars ytterst fattigt samhälle. Partifunktionärer utsågs av centralkommittén. Byråkraternas materiella intressen tillgodosågs alltmer på bekostnad av massorna. Den stora skillnaden mellan Pirani och Trotskij är att Trotskij såg införandet av NEP som början till slutet (och för hans personliga del var det definitivt så också), medan Pirani betraktar bolsjevikväldet rent allmänt som det som banade väg för expropriering av de arbetande.

I ett avseende har *Den ryska revolutionen på reträtt* inte direkt något nytt att komma med; anarkister som Emma Goldman och Alexander Berkman har bägge skildrat den desillusion de kände inför Ryssland 1925. Men Pirani bryter ny mark genom att använda hemliga polisens egna arkiv och ger därmed ironiskt nog röst åt häcklarna längst bak genom att analysera de uppgifter som användes för att tysta dem.

En sak är obestridlig: Ryska revolutionen var inte första länken i ett världsomspännande proletärt uppror, även om många vid den tiden uppriktigt trodde det. Det tjänar inget till att gräva i historien och peka finger och det är heller inte vad Pirani ägnar sig åt. Som marxist försöker han analysera de mot varandra stående samhälleliga krafterna och förklara varför det gick som det gick.

> ” Avvecklingen av revolutionens socialistiska inslag och stalinismens frammarsch påverkades av många viktiga faktorer som bolsjevikerna inte hade någon kontroll över: arbetarrörelsens oförmåga efter första världskriget att åstadkomma revolutionära förändringar utanför Ryssland de ekonomiska förhållandena i Ryssland som var ogynnsamma för socialistiska experiment och de ekonomiska nödvändigheter som tvingade Ryssland att industrialisera.”

För att kunna försvara sina uppfattningar och ståndpunkter blundar många socialistiska partier för dessa viktiga händelser i sin officiella historieskrivning, ett flagrant brott mot marxismen. Till och med när händelser som repression mot vänsteropposition och anarkister berörs behandlas de vanligen som misstag eller – som tidskriften *International Socialism* uttryckte det i sin recension ”väl hårdhänt”. Men hur kom det sig att de besluten fattades? Det verkar som om en del skribenter är marxister ända tills den stund då de avkrävs analyser av sina revolutionära hjältar.

De bästa marxistiska texterna är värdefulla just för att de ger en ram för förståelse av individer och deras gärningar, sätter in dem i det samhälleliga sammanhang som påverkar personen. Men försvararna av ledande bolsjeviker placerar ofta i viss utsträckning sina hjältar utanför den samhälleliga kontexten. Även om detta fått sina mest långtgående uttryck i stalinistiska apologier återfinns det helt klart även i en del recensioner av Piranis från partier som utropar sig själva till Trotskijs arvingar. Och även om trotskister inte uttryckligen skulle beteckna Lenin eller Trotskij som övermänniskor vill de få oss att tro att för en gångs skull i historien har vi att göra med personer som vet mer om arbetarklassens intressen än den själv gör och att det sätt de agerade på hade att göra med något som liknade osjälviskhet. Så ser den skruvade logik ut som står i centrum för alla ”avantgardistiska” teorier och Pirani gör upp med dem med viss precision.

Men till vilken nytta för oss är det här och nu? Vi befinner oss mitt i ett samhälleligt sammanbrott som tvingar det arbetande folket i global skala att kämpa för sin överlevnad. Kanske visar det oss att en enad arbetarklass måste bli medveten om sig själv i den kampen och därefter börja organisera världsekonomin i sitt eget intresse. Kanske pekar det också på att kommunismen bara kan bli verklighet underifrån som arbetarklassens medvetna rörelse för sin egen befrielse. Sorgligt nog var 1900-talets Ryssland varken tiden eller platsen för att få det att inträffa.¨

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Om *Den ryska revolutionen på reträtt* av Simon Pirani (korta klipp ur ett stort antal recensioner)

Tidsdokument

Max Eastman: Efter Lenins död
Lenin och Trotskij; Lenins kamp mot stalinismen
C Rakovskij: Brev till Valentinov
L Trotskij: Den förrådda revolutionen

Historiska arbeten

Pierre Broué: Anmärkningar om bolsjevikpartiets historia
Sheila Fitzpatrick: Ur folkets led: Nomenklaturan.
David S. Law: Om vänsteroppositionen
Moshe Lewin: Lenins sista strid.

På engelska:

D. Filtzer, W. Goldman, G. Kessler and S. Pirani (eds): A Dream Deferred: New Studies in Russian and Soviet Labour History (2008)

Simon Pirani: Communist Dissidents in Early Soviet Russia (2023)